

IZVJEŠTAJ
SA TREĆEG SASTANKA UPRAVLJAČKOG ODBORA MREŽE ODBORA ZA LJUDSKA PRAVA I RODNU RAVNOPRAVNOST ZAPADNOG BALKANA (HUGEN MREŽE) održanog u Tirani, Albanija 4. i 5. februara 2020. godine

Predsjednica Odbora za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Nada Drobnjak i poslanik Momčilo Martinović učestvovali su na Trećem sastanku Upravljačkog odbora HUGEN Mreže, održanom u Tirani, Albanija, 4. i 5. februara 2020. godine.

Na sastanku su, u skladu sa Pozivom Vestminsterske fondacije za demokratiju, učestvovali i Slava Burić, sekretar Odbora za ljudska prava i slobode i Tamara Pešić, saradnica u Sekretarijatu Odbora za rodnu ravnopravnost.

Sastanak je u skladu sa Planom aktivnosti organizovala Vestminsterska fondacija za demokratiju u sklopu aktivnosti Mreže odbora za ljudska prava i rodnu ravnopravnost Zapadnog Balkana (HUGEN) i Programa koji Vestminsterska fondacija za demokratiju realizuje uz podršku norveškog Ministarstva vanjskih poslova, u periodu od aprila 2019. do novembra 2021.

Na Sastanku su učestvovali poslanici i zaposleni u stručnim službama odbora za ljudska prava i rodnu ravnopravnost iz pet parlamenata zemalja Zapadnog Balkana (Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Republika Kosovo i Republika Sjeverna Makedonija), koje učestvuju u Projektu Vestminsterske fondacije za demokratiju. Osim iz parlamenata Republike Srbije i Republike Srpske zbog obaveza u vezi sa izbornim aktivnostima.

Treći sastanak Upravljačkog odbora Mreže odbora za ljudska prava i rodnu ravnopravnost Zapadnog Balkana je organizovan u cilju realizacije i boljeg planiranja Planom utvrdjenih aktivnosti za naredna tri mjeseca radi preduzimanja konkretnih aktivnosti, prethodno oročenih, u već pokrenutom Post-zakonodavnom procesu (PLS), kao i zbog predavanja na temu **“Post-zakonodavni nadzor u Evropi - najbolje prakse i metodologije”**, drugog dana boravka u Parlamentu Albanije, na kojem su prezentovana najnovija istraživanja u vezi PLS prakse u Evropi, koje je predstavio jedan od najboljih poznavalaca ove materije, *viši savjetnik za upravljanje Vestminsterske fondacije za demokratiju, Franklin De Vrieze*.

Tokom Trećeg sastanka Upravljačkog odbora Mreže odbora za ljudska prava i rodnu ravnopravnost Zapadnog Balkana, kojim je predsjedavala poslanica Nada Drobnjak, predsjedavajuća Mreže odbora, usvojen je Zapisnik sa Drugog sastanka Upravljačkog odbora HUGEN Mreže, održanog u Beogradu, 18. novembra 2019. godine.

Na Sastanku prvog radnog dana je bilo riječi o:

- tekućem post-zakonodavnom pilot procesu u parlamentima koji učestvuju u HUGEN Mreži (koji zakon je odabran; kako organizovati konsultacije sa relevantnim subjektima; šta da se uradi nakon što se finalizira izvještaj),
- potencijalnim multilateralnim/bilateralnim događajima i sastancima,
- organizovanju saslušanja u odborima (javna/nadzorna saslušanja),
- potencijalnom onlajn alatu za praćenje implementacije preporuka nacionalnih institucija za ljudska prava,
- prioritetima rada odbora koji učestvuju u ovom projektu tokom 2020,
- statusu proizvoda koji se trenutno razvijaju i planiranih aktivnosti (Vebsajt Mreže i istraživanje o institucionalnoj osnovi za post-zakonodavni nadzor u regionu Zapadnog Balkana),

- ostalim pitanjima, određivanju datuma za sledeći sastanak Upravljačkog odbora HUGEN Mreže, aktivnostima na stvaranju kapaciteta i planiranju Studijske posjete Ujedinjenom Kraljevstvu.

Prethodno, domaćini, poslanici albanskog parlamenta, **Vasilika Hysi, potpredsjednica Parlamenta Albanije i predsjednica Pododbora za ljudska prava** i **Eglantina Gjermeni, predsjednica Pod-odbora za rodnu ravnopravnost** su izrazile zahvalnost svim parlamentima i vladama država učesnica za pruženu nesebičnu pomoć nakon zemljotresa koji je nedavno pogodio Albaniju, a koja nije bila samo materijalna, nego su u svim gradovima pogodjenim zemljotresom dobili značajnu pomoć eksperata i tehničku pomoć i na licu mjesta pomagali stanovništvu pogodjenih gradova. Iskazana solidarnost u ovoj nesreći pokazala je koliko je važno da budemo jedni sa drugima.

Učesnicima su se obratili i Emil Atanasovski, direktor Kancelarije Vestminsterske fondacije za demokratiju za Zapadni Balkan i Ivan Radojević, menadžer programa WFD i obavijestili o veoma značajnim aktivnostima odradjenim zadnjih mjeseci koji se tiču PLS pilot procesa za parlamente učesnike u radu HUGEN Mreže: da su svi parlamenti predložili zakone za post-zakonodavni nadzor o kojima će biti sačinjen izvještaj i da su od strane WFD izabrani istraživači koji će učestvovati u PLS procesu. Sedam zakona će biti u PLS procesu:

-Zakon o prevenciji diskriminacije protiv lica sa invaliditetom (Narodna Skupština Republike Srbija),

-Zakon o zaštiti od nasilja u porodici (Parlament Federacije B i H),

-Zakon o opštem upravnom postupku (Parlament Republike Sjeverna Makedonija),

-Zakon o rodnoj ravnopravnosti (Parlament Albanije)

-Zakon o zabrani pušenja duvanskih proizvoda na javnim mjestima (Narodna Skupština Republike Srpske),

- Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore je predložio da se post-zakonodavni nadzor sprovede za Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o rodnoj ravnopravnosti, usvojen 2015. godine i objavljen u "Službenom listu CG", broj 035/15 od 07.07. 2015.

- Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore je predložio da se post-zakonodavni nadzor sprovede za Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom, koji je Skupština Crne Gore 25. saziva, donijela na Sedmoj sjednici Prvog redovnog (proljećnjeg) zasijedanja u 2015. godini, 26. juna 2015. godine. Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom je objavljen u "Službenom listu CG", broj 35/15.

Kao što je predsjednik Odbora za ljudska prava i slobode dr Halil Duković saopštio na Radionici o post- zakonodavnom nadzoru, održanoj u Beogradu od 18. do 20. novembra 2019. godine za ovaj Zakon je već izvršen jedan vid praćenja implementacije.

Naime, prilikom donošenja Zakona, Skupština Crne Gore, na predlog Odbora za ljudska prava i slobode, donijela je Zaključak kojim je obavezala Vladu Crne Gore da:

- uradi analizu svih propisa koji definišu prava osoba s invaliditetom u oblastima koje definiše Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom, a koje su obuhvaćene i Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom, i to u oblastima: informacija i elektronskih komunikacija, saobraćaja, samostalnog života i života u zajednici, porodičnih i bračnih odnosa, zatim zakona koji definišu pravnu, poslovnu i procesnu sposobnost, kao i u oblastima: obrazovanja i stručnog osposobljavanja, zdravstvene zaštite, socijalne i dječije zaštite i adekvatnog životnog standarda i u oblasti političkog i javnog života;
- u što kraćem roku pripremi predloge izmjena zakona iz oblasti saobraćaja, zdravstvene zaštite i socijalne i dječije zaštite, i

- u svim fazama izrade navedenih propisa budu uključeni predstavnici organizacija lica sa invaliditetom i Odbora za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore.

Postupajući po Zaključku Skupštine Crne Gore, Vlada Crne Gore je u septembru 2016. usvojila Analizu usaglašenosti crnogorskog zakonodavstva sa Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom i Konvencijom UN o pravima osoba sa invaliditetom i od 59 analiziranih zakona utvrđena je potreba usaglašavanja 34 zakona.

Sada, Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore uzimajući u obzir ocjene svih relevantnih organizacija da je zakonodavstvo Crne Gore uglavnom dobro i da u narednom periodu posebnu pažnju treba usmjeriti na poboljšanje implementacije kvalitetnih zakonskih rješenja, a polazeći od Izvještaja Evropske komisije o Crnoj Gori za 2019. godinu u kojem se navodi da Crna Gora treba da „obezbjedi djelotvorno sprovođenje politika iz oblasti temeljnih prava o rodnoj ravnopravnosti, prava djeteta i prava Roma, te prava lica sa invaliditetom, obezbjeđivanjem dovoljno sredstava iz budžeta za sprovođenje politika, poboljšanje kapaciteta nadležnih institucija i povećanje njihove međuinstitucionalne koordinacije”, ima namjeru da zbog značaja sprovođenja zakona koji se tiču zaštite prava lica sa invaliditetom, kao i činjenice da je u poslednjih devet godina akcenat u planovima rada Odbora bio, između ostalog, na zaštiti prava djeteta, da se u okviru post-zakonodavnog nadzora analizira implementacija člana 21 Zakona koji se odnosi na **diskriminaciju u oblasti vaspitanja, obrazovanja i stručnog osposobljavanja**.

Cijeneći da je adekvatno obrazovanje, bez diskriminacije ključno za život svih lica, a posebno za inkluziju lica sa invaliditetom u sve društvene tokove, Odbor smatra važnim da se u okviru post-zakonodavnog nadzora analizira implementacija ove norme.

U dokumentu „Analiza podrške i multisektorskog odgovora na potrebe djece sa smetnjama u razvoju u Crnoj Gori“, pripremljenom u novembru 2019. od strane eksperata angažovanih od strane Predstavništva UNICEF-a u Crnoj Gori, navodi se da je evidentan neujednačen obuhvat djece sa smetnjama u razvoju inkluzivnim obrazovanjem. Takođe, u istom dokumentu se navodi: „Kada je riječ o sektoru obrazovanja, iako se broj djece sa smetnjama u razvoju u redovnim školama od 2009. godine naovamo povećao višestruko, nakon sveobuhvatnih programskih intervencija i kampanje namijenjene podizanju svijesti pod nazivom „Govorimo o mogućnostima“, kvalitet pedagoških usluga, kao glavnog preduslova da djeca sa smetnjama u razvoju razviju svoj puni potencijal, i dalje ostaje izazov. S druge strane, zbog nedostatka statističkih podataka o broju djece sa smetnjama u razvoju u Crnoj Gori, nema podataka o broju djece sa smetnjama u razvoju koja su van sistema obrazovanja. Isključenost iz sistema obrazovanja ima neposredan i višestruk uticaj na dijete u smislu isključivanja iz života društva, smanjenja dobrobiti i blagostanja pojedinca, i vrlo vjerovatno, zavisnosti od nekog člana porodice koji o djetetu sa smetnjama u razvoju mora brinuti i tokom doba dana koje se obično provodi u školi.“

Važnim smatramo istaći da se u Izvještaju o radu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore za 2018. godinu navodi: „*Zaštitnik u kontinuitetu prati uslove i način ostvarivanja inkluzivnog obrazovanja djece sa posebnim obrazovnim potrebama. Kao i ranijih godina, pritužbe su se odnosile na nedostatak asistenata u nastavi, neprilagođenost obrazovnih ustanova individualnim potrebama učenika, neadekvatan rad komisija za usmjeravanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama i sl.*

Naime, evidentno je da je koncept inkluzije zaživio i da je sve veća uključenost djece u obrazovni proces. Međutim, postavlja se pitanje kvaliteta inkluzivnog obrazovanja koje se pruža djeci. Zaštitnik je i ranije ukazivao na probleme u sprovođenju inkluzije u postojećim uslovima, ali se i dalje javljaju ista pitanja i izazovi kada su u pitanju arhitektonski i prostorni uslovi, nedostatak asistenata u nastavi i druge stručne podrške, planiranje individualnih

programa i saradnja obrazovne ustanove sa nadležnim komisijama. Najčešći problem u ostvarivanju kvalitetnog inkluzivnog obrazovanja, koji se ponavlja, jeste obezbijedivanje asistenata u nastavi učenicima koji za takvom vrstom tehničke podrške imaju potrebu.“

Takođe, od strane relevantnih subjekata, prvenstveno UNICEF-a, ukazuje se da je dostupnost predškolskih ustanova za djecu sa smetnjama u razvoju i dalje mala, u poređenju sa osnovnim i srednješkolskim obrazovanjem, kako u pogledu rane identifikacije te djece i prilagođavanja predškolskih ustanova njihovim specifičnim potrebama. Takođe, izgleda da je broj djece sa smetnjama u razvoju upisane u stručne škole mnogo manji u poređenju sa srednjim školama.

Imajući u vidu navedeno, važno je analizirati primjenu člana 21 Zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom i utvrditi stvarno stanje sa stanovišta poštovanja prava lica, u konkretnom slučaju, djece sa invaliditetom na vaspitanje, obrazovanje i stručno osposobljavanje.

Odabrani istraživači za Crnu Goru od strane WFD su:

- za Odbor za ljudska prava i slobode eksperti Danijela Božović i Pavle Dimitrijević, a
- za Odbor za rodnu ravnopravnost ekspertkinja Olgica Lola Milojević.

Planom rada PLS procesa planirano je da se do kraja mjeseca aprila završe sve aktivnosti i sačini izvještaj. Prethodno će se sa svakim od predstavnika parlamenata održati sastanak sa istraživačima i utvrditi metodologija rada. Obaveza je da se na sajtovima parlamenata obavijesti o započetom PLS procesu, novom pristupu nadzora veoma važnom za parlamente Zapadnog Balkana, koji se prvi put primjenjuje u šest parlamenata regiona. Potom će se za sačinjene izvještaje organizovati kontrolna saslušanja, nakon čega će biti postavljeni na sajtovima parlamenata, kao i na Web stranici WFD-a, a što bi, po riječima učesnika PLS procesa, doprinijelo da naučimo nešto jedni od drugih. Svi učesnici su izrazili uvjerenje da će se ovom praksom stvoriti radni materijal koji će se moći primjenjivati i na druge zakone. Izražena je zahvalnost za pozitivne utiske i naučeno sa sertifikovanog Kurza organizovanog od WFD 18-20. novembra 2019. u Beogradu, čiji su predavači, profesori sa Instituta naprednih pravnih studija Univerziteta u Londonu, pružili saznanja kojim alatima treba da se služe kao učesnici PLS procesa.

Činjenica da u većini država Zapadnog Balkana u ovoj godini predstoje izbori, zadatak svih je da se aktivnosti ubrzaju i okončaju do početka maja mjeseca, a novi sazivi će nastaviti ovaj Projekat. Poslanik Momčilo Martinović je ocijenio da zbog toga fokus treba staviti na stručne službe odbora, da u ovoj fazi što više budu uključeni u proces, jer parlamenti neće u sastavu imati istu strukturu.

Učesnici su saglasni da da bi PLS proces trebao proizvesti jednu vrstu priručnika uniformnog karaktera koji bi poslužio u kasnijoj praksi.

Prihvaćen je predlog albanskih poslanika da se povodom 21. marta-Medjunarodnog dana protiv rasizma i netolerancije i 70 godina od usvajanja Evropske konvencije o ljudskim pravima u svim parlamentima oorganizuju aktivnosti sa kojih bi se oglasili zajedničkim saopštenjem za javnost parlamenata država, učesnica Programa WFD.

Takodje je predloženo da se na temu nasilja u porodici organizuje multilateralni sastanak u cilju vidljivosti PLS procesa, a takodje i prezentovanje pojedinačnih izvještaja parlamenata na drugom multilateralnom skupu, moguće u septembru, kako bi se upoznale sve institucije i javnost i ostavio „proizvod“ o PLS procesu, koji bi mogao biti od koristi u parlamentarnom radu.

Predstavnici parlamenata su informisali o predstojećim glavnim aktivnostima odbora i komisija u ovoj godini. Poslanik Momčilo Martinović je obavijestio da Odboru za ljudska prava i slobode predstoji usvajanje plana aktivnosti do sredine marta sa fokusom na aktivnosti PLS procesa. A kako je riječ o izbornoj godini, intezivne aktivnosti odvijaće se u prvoj polovini godine i biće najvećim dijelom posvećene kontrolnoj ulozi Parlamenta, organizovanjem kontrolnih saslušanja (šest) i jednog konsultativnog, interaktivno na relaciji Ombudsman- nadležna ministarstva u funkciji PLS procesa.

Poslanica Nada Drobnjak će rad Odbora za rodnu ravnopravnost, zbog izborne godine, bazirati do kraja proljećnjeg zasijedanja, a takodje u fokusu će biti PLS proces sa WFD, koji je okupio zemlje regiona, kao i rodno odgovorno budžetiranje kroz Projekat Odbora sa Ministarstvom poljoprivrede i OEBS-om uz učešće eksperata, a koji će se postaviti temelji te aktivnosti, važne ne samo za žene u Crnoj Gori, nego i za državu Crnu Goru. Predstoji i XIV zasijedanje Ženskog parlamenta 9. marta, koje je važno, jer će biti riječi o kvotama za veće učešće žena u javnom i političkom životu.

Dogovoreni su naredni koraci.

Kako je sajt HUGEN Mreže u završnoj fazi, uskoro će biti dostupam na četiri jezika. Namjera je da se uz pomoć linka podijeli sa nacionalnim parlamentima, kako bi služio ne samo učesnicima PLS procesa, nego i ostalim poslanicima, ministarstvima, institucijama i javnosti, obavještavajući o svim aktivnostima uporednog karaktera iz svih parlamenata u cilju jačanja zainteresovanosti za PLS proces. Primarno je informativnog karaktera.

Dogovorene su predstojeće aktivnosti: sledeći sastanak HUGEN Mreže u Sarajevu u prvoj polovini maja, studijska posjeta Velikoj Britaniji- Londonu u drugoj polovini juna i trening o rodnoj ravnopravnosti u Albaniji u drugoj polovini jula.

Drugog radnog dana Sastanka, koji je održan u Parlamentu Albanije, učesnicima se obratila Vasilika Hysi, zamjenica predsjednika Parlamenta Albanije, Nada Drobnjak, predsjednica Odbora za rodnu ravnopravnost i neformalna predsjednica HUGEN Mreže i Ivan Radojević, menadžer programa Vestministerske fondacije za demokratiju.

Takodje, u Parlamentu Albanije je organizovano predavanje na temu **“Post-zakonodavni nadzor u Evropi - najbolje prakse i metodologije”**, koje je predstavio jedan od najboljih poznavalaca ove materije, *viši savjetnik za upravljanje Vestminsterske fondacije za demokratiju, Franklin De Vrieze*.

Viši savjetnik za upravljanje u WFD Frenklin De Vrize je govorio o:

- post-zakonodavnom nadzoru i zašto je važno izvršiti nadzor uticaja zakonodavstva,
- pilot projektima PLS-a koji su u toku u Gruziji i Moldaviji,
- post-zakonodavnom nadzoru u Evropi: iskustvima iz nacionalnih parlamenata Evrope, uključujući Njemačku, Francusku, Ujedinjeno Kraljevstvo, Italiju, Švedsku, Švajcarsku i Belgiju,
- principima post-zakonodavnog nadzora i
- praktičnim koracima za pokretanje post-zakonodavnog nadzora na Zapadnom Balkanu.

Govorio je o ulozi parlamenta u procjeni uticaja zakonodavstva i strateškoj relevantnosti post-zakonodavnog nadzora, kao i o praksama koje se primjenjuju u post-zakonodavnom nadzoru u pojedinim parlamentima. Dugi niz godina postojala je pretpostavka da su uspješni parlamenti oni koji se bave samo donošenjem zakona. Lord Philip Norton, prvi predsjednik Ustavnog odbora Doma lordova i osnivač post-zakonodavnog nadzora je izjavio da je uspješan parlament onaj koji svoje aktivnosti pomjera sa donošenja zakona na praćenje njegove implementacije i uticaja, odnosno na post-zakonodavni nadzor.

Franklin De Vrieze je naglasio da je implementacija zakona složeno pitanje koje zavisi od niza faktora, među kojima su: jasnoća zakonskog teksta, njegova uklađenost sa Ustavom drugim zakonima i međunarodnim ugovorima, raspolaganje ljudskim i finansijskim resursima i donošenje podzakonskih akata i činjenica da li su organi zaduženi za sprovođenje zakona blagovremeno upoznati sa njegovim normama. Ukoliko je tekst zakona jasan, lakša će biti njegova implementacija. Ako zakon nije usklađen sa Ustavom, drugim zakonima i međunarodnim obavezama, isti će se teško implementirati. Implementacija zakona zavisi i od donošenja podzakonskih akata. Bitno je da je zakonodavstvo dostupno onima koji su zaduženi za njegovo sprovođenje, odnosno da blagovremeno budu upoznati sa svim relevantnim odredbama zakona.

Naglasio je da parlament ima odgovornost da prati da li se zakon sprovodi na odgovarajući način. U okviru post-zakonodavnog nadzora razmatra se da li su donešeni odgovarajući podzakonski akti, da li su institucije, agencije zadužene za njegovo sprovođenje uspostavljene i upoznate sa istim i da li su ciljne grupe na koje se zakon odnosi upoznate sa odredbama zakona. Takođe, razmatra se uticaj zakona, da li su zacrtani ciljevi ispunjeni i koje su najbolje prakse proistekle iz implementacije zakona.

Franklin De Vrieze je upoznao učesnike Sastanka sa primjerima post-zakonodavnog nadzora u pojedinim zemljama istočne Evrope i Evropske unije. Predstavio je primjere Ukrajine, Gruzije, Moldavije, Njemačke, Italije, Velike Britanije i Francuske.

U Ukrajini diskusija o post-zakonodavnom nadzoru počela je 2019. godine. Prepoznato je da mnogi zakoni u Ukrajini nijesu funkcionalni, ali ranije nije vršena procjena njihovog uticaja u odnosu

na niz specifičnih kriterijuma. Stoga su Ukrajini preporučene određene mjere post-zakonodavnog nadzora koje podrazumijevaju da nadzor vode skupštinski odbori, a posao treba da radi parlamentarno osoblje, pri čemu važnu ulogu imaju pravne službe parlamenta. Takođe, važna je saradnja između parlamenta, vlade i nezavisnih institucija, kao i između državnih i nedržavnih subjekata. Svi treba da imaju važnu ulogu u prikupljanju relevantnih podataka. Potrebno je obezbijediti neophodne resurse za ovaj postupak, razmotriti odnos između tehničke i političke odgovornosti i odlučiti o korišćenju specifičnih pravila i procedura u ovom postupku.

U Gruziji je post-zakonodavni nadzor u eksperimentalnoj fazi i primjenjuje se oko godinu i po. Za sada se sprovodi u okviru dva pilot projekta. Odbor za socijalna pitanja je razmatrao dva zakona: Zakon o bezbjednosti lijekova i Zakon o zabrani pušenja na javom mjestu, a Odbor za zaštitu životne sredine se bavio post-zakonodavnim nadzorom Zakona koja se odnosi na ukidanje poreza na uvoz električnih automobila. Franklin De Vrieze je saopštio da je važno praviti razliku između tematskih istraga i post-zakonodavnog nadzora koji se bavi analizom primjene samog zakonskog teksta i njegovog uticaja. Takođe, naglasio je da je potrebno pripremiti akcioni plan odbora za vršenje post-zakonodavnog nadzora i razviti fokusirano pitanje za projekti zadatak, odnosno odlučiti šta će se analizirati, a šta se neće analizirati. Potrebno je objaviti nalaze i izvijestiti o preporukama, a u okviru cijelog procesa važno je izgraditi konstruktivan odnos između predsjednika, članova odbora i službenika u stručnoj službi odbora.

Moldavija ima dobro razvijenu metodologiju post-zakonodavnog nadzora koji kod njih funkcioniše od februara 2018. Stalni biro Parlamenta je usvojio metodologiju kojom su definisani zadaci i odgovornost svih u parlamentu zaduženih za ovaj proces. Pravni odsjek Parlamenta Moldavije bavi se pravnom procjenom zakona godinu dana nakon njegovog stupanja na snagu, a nakon tri godine odbor vrši evaluaciju uticaja zakona. Od 19 zakona za koje je u 2018. godini izvršen post-zakonodavni nadzor, u 15 je utvrđen stepen implementacije 80-100%, dok je za dva zakona utvrđeno da je stepen implementacije manji od 10% iako je proteklo šest-sedam godina od njihovog usvajanja, a sve je prouzrokovano nedonošenjem podzakonskih akata. U 2019. godini u Parlamentu Moldavije odlučili su da izvrše post-zakonodavni nadzor 54 zakona.

Frenklin De Vrieze je ocijenio da post-zakonodavni nadzor nije „luksuzna roba“ i nije izvan domašaja novoosnovanih parlamenata, već se samo primjenjuje na različite načine. Ključno pitanje za svaki parlament nije da li treba vršiti post-zakonodavni nadzor, već na koji način isti treba realizovati. U horizontalnoj dimenziji post-zakonodavnog nadzora postoje parlamentarni izlazni podaci koje čine izvještaji o realizovanom post-zakonodavnom nadzoru, dok u vertikalnoj dimenziji postoje strukture i procedure parlamenata.

U zavisnosti od metodologije post-zakonodavnog nadzora, identifikovane su četiri vrste parlamenata: pasivni kontrolori, neformalni kontrolori, formalni kontrolori i nezavisni kontrolori. Pasivni kontrolori su parlamenti koji imaju mali broj sopstvenih izvještaja o post-zakonodavnom nadzoru, već se oslanjaju na izvještaje drugih, poput nezavisnih institucija i ministarstava. Imaju i ograničene administrativne kapacitete parlamenata. Takođe, imaju malo procedura za postzakonodavni nadzor. Neformalni kontrolori imaju dobre administrativne kapacitete za sprovođenje post-zakonodavnog nadzora. Formalni kontrolori imaju jasnije procedure i resurse za post-zakonodavni nadzor, dok nezavisni kontrolori imaju jaku strukturu, proceduru, sopstveni izvještaj o procjeni zakona pripremljen od strane parlamenta i veoma jasne političke aktivnosti shodno nalazima izvještaja. Parlament Njemačke spada u grupu pasivnih kontrolora, Parlament Italije- pripada grupi neformalnih kontrolora, Parlament Velike Britanije je formalni kontrolor, dok je Parlament Fransuske nezavisni kontrolor.

U Njemačkoj se uglavnom oslanjaju na izvještaje ministarstava, upitnike, saslušanja, neformalne kontakte sa ministrima. Na sjednicama odbora razmjenjuju informacije o temi dnevnog reda, a izvori podataka su im Federalni zavod za statistiku, Sud revizora, Komisija za ekonomsku efikasnost i ministarstva. U Bundestagu imaju i svoje službe za istraživanje, kancelariju za tehničku procjenu i parlamentarni savjet za održivi razvoj. Ova tijela unutar sekretarijata Bundestaga pripremaju izvještaje koji predstavljaju izlazne podatke i odbori ih razmatraju. Pasivni kontrolori se oslanjaju na izvještaje drugih zbog ograničenih parlamentarnih kapaciteta potrebnih za sprovođenje post-zakonodavnog nadzora.

U Italiji administracija ima vodeću ulogu u post-zakonodavnom nadzoru. Predstavnički dom Italije ima službu zaduženu za pravnu dimenziju post-zakonodavnog nadzora, a Senat ima službu koja

se bavi kvalitetom zakonodavstva. Prije tri godine osnovali su i Kancelariju za procjenu uticaja zakonodavstva koja priprema veliki broj izvještaja na tu temu. Međutim slabost ovog sistema je što se politički odlučuje da li će se izvještaji pripremljeni od strane službe uzeti u razmatranje na odborima, čime se ograničava post-zakonodavni nadzor.

U Ujedinjenom Kraljevstvu Vlada donosi Memorandum o procjeni zakona tri do pet godina nakon njihovog usvajanja. Ovaj Memorandum se šalje nadležnom odboru u Domu naroda koji može da odluči da vrši sopstvenu procjenu uticaja zakona. U Domu lordova osniva se posebni privremeni odbor koji se bavi procjenom sprovođenja zakona. Taj privremeni odbor čine poslanici koji posjeduju najbolja znanja iz konkretne oblasti koja se analizira. Oni zahtijevaju niz pisanih informacija, pripremaju izvještaj i preporuke i isti objavljuju. Kad je izvještaj sa preporukama objavljen, zahtijeva se od Vlade da odgovori na izvještaj i preporuke, o čemu se raspravlja na odboru.

U Francuskoj nakon izmjene Ustava 2008. godine post-zakonodavni nadzor je definisan kao specifičan zadatak parlamenta. Nadzor se obavlja na nivou odbora, ali se prethodno obavljaju određena istraživanja u istraživačkoj službi parlamenta. U Francuskoj postoji tijesna veza između evaluacije javnih politika i *ex-post* budžetske kontrole. Francuzi žele da znaju koliko će sprovođenje određene politike koštati, odnosno koliko će se sredstava prihodovati primjenom određenog zakona. Izvještaj odbora o post-zakonodavnom nadzoru podnosi se konferenciji predsjednika Nacionalne skupštine koja okuplja predsjednika Skupštine, potpredsjednike i predsjednike odbora. Oni razmatraju ovaj izvještaj iza zatvorenih vrata u prisustvu nadležnih ministara koji odgovaraju na pitanja o sprovođenju odnosno nesprovođenju zakona. Na isti način, delegacija senatora uključenih u sektorske odbore poziva predsjednika Vlade da razgovaraju o implementaciji zakona.

Tri su ključna, obavezujuća instrumenta koja omogućavaju post-zakonodavni nadzor:

- da se u okviru parlamentarnog izvještaja ministarstvo zaduži da izvrši evaluaciju primjene zakona nakon određenog vremenskog perioda;
- da se jednim članom samog zakona utvrdi obaveza nadležnog ministarstva da nakon određenog vremenskog perioda izvrši procjenu uticaja zakona i parlamentu podnese izvještaj ili
- „*sunset*“ zakon kojim se u okviru samog zakona propisuje kada će prestati da važi određeni član ili cijeli zakon.

Post-zakonodavni nadzor pruža priliku za procjenu uticaja zakona na pitanja koja se, primjera radi, tiču rođa ili neke manjine. Post-zakonodavni nadzor treba da izbjegava ponavljanje političkih argumenata, već da se fokusira na uticaj zakona. Važno je da parlamenti pitanja post-zakonodavnog nadzora uključe u agendu svog rada, a za efikasno sprovođenje post-zakonodavnog nadzora potrebni su adekvatni ljudski resursi koje konstantno treba edukovati i osnaživati. Post-zakonodavni nadzor najbolje je raditi tri godine nakon početka primjene zakona.

Frenklin De Vrieze je ukazao je na nekoliko pristupa post-zakonodavnog nadzora:

1. važnost identifikacije i povezivanja sa tematskim odborima koji sprovedu post-zakonodavni nadzor;
2. uključivanje rodniha pitanja i rodno relevantnih ciljeva u projektni zadatak, što se ne tiče samo odbora za rodnu ravnopravnost;
3. planiranje prikupljanja podataka;
4. izvori informisanja;
5. izbor ključnih zainteresovanih strana za javnu raspravu, vodeći računa o rodnom balansu;
6. terenske posjete koje su rodno inkluzivne;
7. važnost sprovođenja efektivne post-zakonodavne istrage;
8. sačinjavanje izvještaja sa određenim preporukama;
9. prosleđivanje izvještaja nadležnim ministarstvima i
10. najbolje sprovođenje post-zakonodavnog je nadzora tri godine nakon njegovog usvajanja.

Publikacija **“Post-zakonodavni nadzor u Evropi”** autora **Franklina De Vrieze-a** je podijeljena učesnicima Trećeg sastanka Upravljačkog odbora Mreže odbora za ljudska prava i rodnu ravnopravnost (HUGEN), kao koristan materijal radi detaljnijeg informisanja o principima i dobrim praksama post-zakonodavnog nadzora u Evropi.

SEKRETAR ODBORA
Slava Burić

PREDSJEDNIK ODBORA
dr Halil Duković